

Zmiany liczebności lęgowych ptaków wodno-błotnych rezerwatu „Świdwie” pomiędzy latami 1992–1998 i 2010

MICHAŁ JASIŃSKI, ARTUR STASZEWSKI

Abstrakt: W artykule przedstawiono zmiany liczebności lęgowych ptaków wodno-błotnych rezerwatu „Świdwie” jakie nastąpiły na tym terenie pomiędzy latami 1992–1998, a rokiem 2010. Oceniono liczebność 31 gatunków wodno-błotnych i dla 26 określono kierunek zmian ich populacji w omawianym okresie. Spadek liczebności dotyczy aż 17 gatunków, w tym silny spadek wykazano dla 11 z nich. Największy spadek odnotowano w przypadku łyski *Fulica atra*, perkozów oraz kaczkowatych. W roku 2010 nie odnotowano lęgów pięciu gatunków (płaskonosza *Anas clypeata*, perkoza rdzawoszyjego *Podiceps griseogenus*, zauszniaka *Podiceps nigricollis*, sieweczki rzecznej *Charadrius dubius* i śmieszki *Chroicocephalus ridibundus*) które gnieździły się w latach 1990. Zaledwie dwa gatunki (gągoł *Bucephala clangula* i podróżniczek *Luscinia svecica*) zwiększyły liczebność. Dla 7 gatunków nie stwierdzono zmian liczebności w omawianym okresie. Pomimo tendencji spadkowych szeregu gatunków ptaków wodno-błotnych rezerwat „Świdwie” jest jedną z największych ostoi podróżniczka (40–45 par) oraz zielonki *Porzana parva* (30–35 par) na Pomorzu.

Wstęp

Rezerwat ornitologiczny „Świdwie” i jego okolice należą do najlepiej poznanych terenów Pomorza Zachodniego. Wynika to głównie z powołania w 1974 roku Stacji Ornitologicznej „Świdwie”, choć już dużo wcześniej grupa ornitologów prowadziła tam badania awifauny. Paul Robien (1930) jako pierwszy zwrócił uwagę na interesującą awifaunę jeziora Świdwie. Później obfite materiały zebrano w latach 1965–1971 (Noskiewicz et al. 1988), a następnie w latach 1990–1998 (Staszewski & Czeraszewicz 2000).

W niniejszej pracy opisano zmiany liczebności lęgowych ptaków wodno-błotnych jakie nastąpiły w rezerwacie od czasu spiętrzenia wody w jeziorze Świdwie pomiędzy okresem 1992–1998, a rokiem 2010.

Teren badań

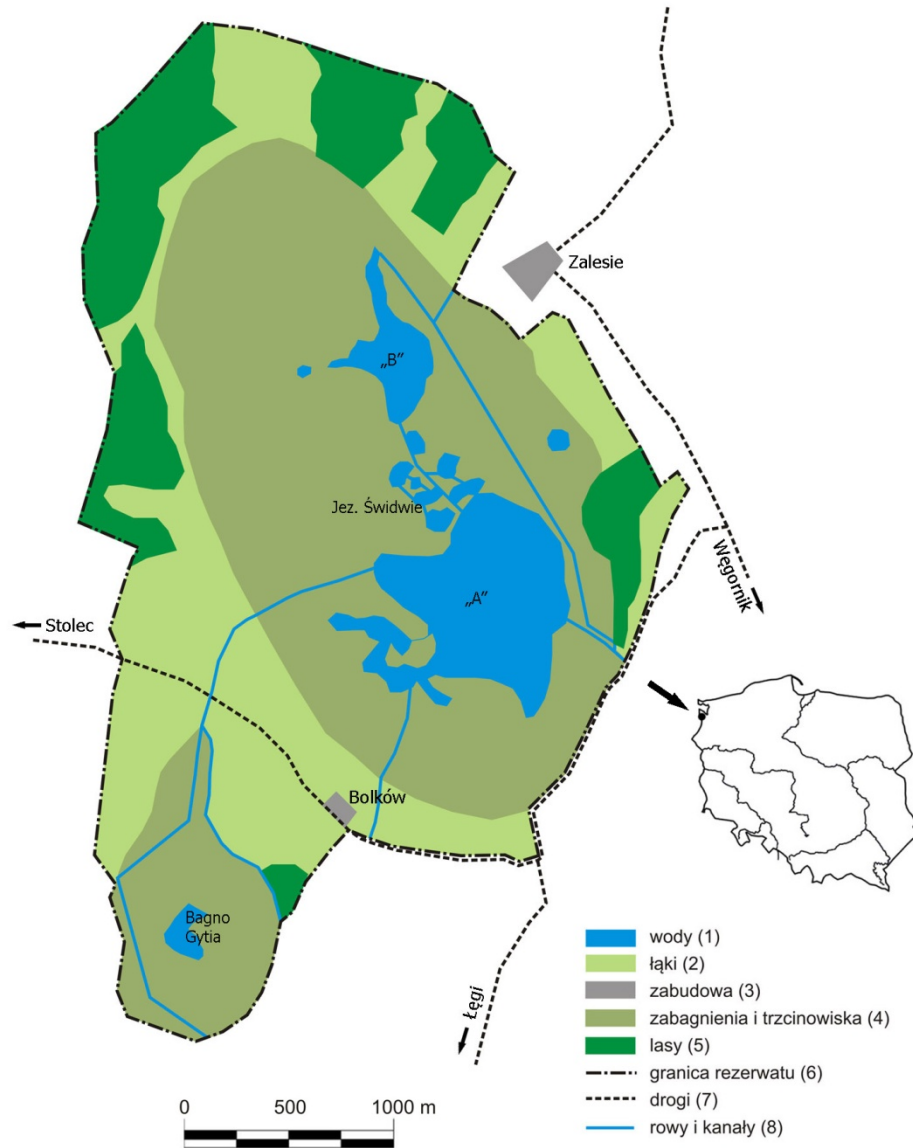
Rezerwat położony jest na Równinie Wkrzańskiej, ok. 20 km na północny–zachód od Szczecina, w południowej części Puszczy Wkrzańskiej. Powierzchnia rezerwatu wynosi 891 ha i obejmuje płytkie, zarastające Jezioro Świdwie (powierzchnia ok. 380 ha, średnia głębokość 0,7 m) wraz z otaczającymi je łąkami oraz lasami. Lustro wody jeziora jest podzielone szerokim pasem szuwarów na dwa zbiorniki: „A” (ok. 57 ha) oraz „B” (ok. 13 ha) (rys. 1). Według danych sprzed roku 1991 powierzchnia lustra wody części „A” jeziora wynosiła 60 ha, a części „B” – 30 ha (Staszewski & Czeraszewicz 2000). Po wybudowaniu w 1991 r. zastawki piętrzącej przy ujściu rzeki Gunicy do jeziora, wg Staszewskiego i Czeraszewicza (2000) w ciągu kolejnych lat lustro wody powiększało się na skutek spiętrzenia i zmniejszyła się powierzchnia szuwarów. W ostatnich latach jezioro ponownie silnie zarosło, głównie na skutek sukcesji trzciny, która wypiera szuwary pałkowe, liczniej reprezentowane na tym terenie w latach 1990. W szuwarach jeziora dominują trzcina, turzyce i pałki oraz mozaika płatów tej roślinności. Miejscami występują kępy łożowisk, olch czarnych i brzoź brodawkowatych. Roślinność wodna tworzy rozległe płaty grzybienia białego, grążela żółtego, wywłócznika i osoki aloesowatej. Na południe od jeziora Świdwie znajduje się Bagno Gytia – obszar silnie zalanych trzcinowisk, turzycowisk i olsów.

Metodyka

W okresie wiosennym 2010 (marzec–lipiec) cały rezerwat kontrolowano co ok. 2 tygodnie, przeprowadzając w sumie 11 kontroli. Kontrole jeziora prowadzono z łodzi (maj–lipiec), poza tym obchodzono całe jezioro wzdłuż granic szuwarów oraz groblą we wschodniej części. W miarę możliwości wchodzono również w głąb rezerwatu, zwłaszcza na Bagno Gytia i tereny leśne. Lęgowe ptaki wodne i błotne były liczone metodą zaproponowaną przez Borowiec i in. (1981). Wszystkie stwierdzenia zaznaczano na mapach w skali 1:25000 oraz rejestrowano pozycję GPS. Dla gatunków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej uwzględniano metody opisane przez Chylareckiego i in. (2009). Podczas kontroli prowadzonych w maju i czerwcu stosowano stymulację głosową kokoszki *Gallinula chloropus*, zielonki *Porzana parva* oraz kropiatki *Porzana porzana*.

Wyniki

W okresie wiosennym 2010 roku na obszarze rezerwatu „Świdwie” stwierdzono 96 gatunków lęgowych. Oceniono liczebność 31 gatunków wodno–błotnych i dla 26 określono kierunek zmian ich populacji pomiędzy latami 1990., a rokiem 2010. Spadek liczebności dotyczy 17 gatunków, w tym silny spadek wykazano dla 11 taksonów. Załedwie dwa gatunki zwiększyły liczebność. Dla 7 gatunków nie stwierdzono zmian liczebności w omawianym okresie (tab. 1). Największy spadek

Rys. 1. Lokalizacja terenu badań

Fig. 1. Study area. (1) – water bodies, (2) – meadows, (3) – villages, (4) – marshes and reedbeds, (5) – forests, (6) – boundaries of the reserve, (7) – roads, (8) – ditches and canals

Tabela 1. Liczba par lęgowych oraz trend wybranych gatunków ptaków wodno-błotnych w rezerwacie „Świdwie” w latach 1992–1998 (Staszewski & Czeraszewicz 2000) oraz w roku 2010 (niniejsza praca). ↑ – wzrost liczebności, ↔ – brak zasadniczych zmian liczebności, ↓ – spadek liczebności, ↓↓ – silny spadek liczebności (ponad trzykrotny), ? – zmiany niejasne
Table 1. The number of breeding pairs and trend of selected waterfowl in the Świdwie nature reserve in 1992–1998 and 2010. (1) – species, (2) – study years, (3) – trend

Gatunek (1)	Lata liczeń (2)		Kierunek zmian liczebności (3)
	1992–1998	2010	
<i>Cygnus olor</i>	34–36	7–10	↓↓
<i>Anser anser</i>	30–190	30–40	↓
<i>Anas strepera</i>	15	9–10	↓
<i>Anas platyrhynchos</i>	130–150	18–30	↓↓
<i>Anas querquedula</i>	10–12	2	↓↓
<i>Anas clypeata</i>	5–10	0	↓↓
<i>Aythya ferina</i>	28–35	4	↓↓
<i>Aythya fuligula</i>	16–30	3	↓↓
<i>Bucephala clangula</i>	0–6	5–7	↑
<i>Tachybaptus ruficollis</i>	30–35	2	?
<i>Podiceps cristatus</i>	11–40	6	↓↓
<i>Podiceps grisegena</i>	8–70	0	↓↓
<i>Podiceps nigricollis</i>	0–10	0	?
<i>Botaurus stellaris</i>	6–21	7–8	?
<i>Ixobrychus minutus</i>	0–1	1–2	↔
<i>Circus aeruginosus</i>	10–23	7–8	↓
<i>Porzana porzana</i>	4–30	3	?
<i>Porzana parva</i>	7–60	30–35	↔
<i>Crex crex</i>	1–4	3–4	↔
<i>Gallinula chloropus</i>	26–30	12	↓
<i>Fulica atra</i>	300–600	8	↓↓
<i>Grus grus</i>	10–25	11–15	↔
<i>Charadrius dubius</i>	1–3	0	↓
<i>Vanellus vanellus</i>	8–10	3	↓
<i>Gallinago gallinago</i>	16–30	19–20	↔
<i>Tringa ochropus</i>	0–4	2	↔
<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	33–360	0	↓↓
<i>Chlidonias niger</i>	14–80	0–3	↓↓
<i>Alcedo atthis</i>	1–2	1	↔
<i>Panurus biarmicus</i>	50–200	60–80	?
<i>Luscinia svecica</i>	11–28	40–45	↑

odnotowano w przypadku łyski *Fulica atra*, perkozów oraz kaczkowatych. W roku 2010 nie odnotowano lęgów pięciu gatunków, które gnieździły się w latach 1990.

Perkozy Podicipediformes. Wszystkie stwierdzone w roku 2010 pary perkoza dwuczubego *Podiceps cristatus* gnieździły się w części „A” jeziora. Liczebność perkozka *Tachybaptus ruficollis* wydaje się zaniżona z powodu tylko sporadycznie stosowanej stymulacji głosowej tego gatunku.

Brodzące Ciconiiformes. W roku 2010 znaleziono zajętego gniazdo bąka *Botaurus stellaris* na bagnie Gytia, ok. 1,5 km od najbliższego terytorialnego samca. Jedną parę bączka *Ixobrychus minutus* obserwowano w sąsiedztwie strażnicy, dodatkowo pojedynczego ptaka, być może z innej pary obserwowano w północnej części rezerwatu (K. Adamczak – inf. ustna).

Żurawiowe Gruiformes. W trakcie badań wykryto 27 stanowisk zielonki *Porzana parva*, natomiast jej całkowitą liczebność oszacowano na 30–35 par. Najliczniej występowała w szuwarach pomiędzy częściami „A” i „B” jeziora Świdwie. Zielonki już od początku maja przestały odzywać się głosami godowymi. Na podstawie wykonywanych z brzegów jeziora w końcu kwietnia i na początku maja nasłuchów stwierdzono zaledwie 5 stanowisk, natomiast pozostałe ptaki wykryto stosując stymulację głosową podczas pływania łodzią. Na stymulację głosową zielonki nie odpowiadały głosem godowym, a jedynie cichymi głosami zaniepokojenia, często pary podchodziły bardzo blisko obserwatora. Wszystkie stanowiska derkacza *Crex crex* zlokalizowane były na łąkach w północnej części rezerwatu.

Siewkowe Charadriiformes. W roku 2010 gnieździło się 19–20 par kszczyka *Gallinago gallinago*. Po 5 par wykryto na łąkach przy bagnie Gytia, wzdłuż południowo-zachodniego brzegu jeziora oraz na łąkach na południe od Zalesia, ponadto po 2 pary gnieździły się na śródleśnych łąkach w północnej części rezerwatu oraz w szuwarach w centralnej części jeziora. W szuwarach jeziora gnieździły się także 2 z 3 par czajki *Vanellus vanellus*. Liczebność rybitwy czarnej *Chlidonias niger* oceniono na 0–3 par. Podczas kontroli regularnie obserwowano do 6 ptaków w części „B” jeziora i pomimo braku stwierdzenia gniazdowania nie można jego wykluczyć.

Wróblowe Passeriformes. Podczas kontroli stwierdzono 38 stacjonarnych samców podróżniczka *Luscinia svecica*, a całą jego populację na terenie rezerwatu szacuje się na 40–45 par, natomiast populację wąsatki *Panurus biarmicus* w roku 2012 oszacowano na 60–80 par (35–40 stwierdzonych stanowisk).

Dyskusja

W ostatnich latach zarówno na Pomorzu Zachodnim jak i w innych częściach kraju odnotowuje się drastyczny spadek liczebności wielu gatunków ptaków wodno-

Fot. 1. Rezerwat „Świdwie” jest najważniejszą ostoją zielonki na Pomorzu (fot. A. Ciechanowski)

Photo 1. The Świdwie nature reserve is the most important breeding area for the Little Crake in Pomerania

błotnych (np. Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Osojca 2005, Sikora et al. 2005, Ławicki et al. 2007a, b, Nowakowski & Górny 2009). Przyczyn tego doszukuje się m.in. w presji drapieżników (szczególnie norki amerykańskiej *Neovison vison* i jenota *Nyctereutes procyonoides*) czy eutrofizacji. Wielu europejskich badaczy (przegląd w: Osojca 2005) tłumaczy to obecnością norki amerykańskiej, która wywiera presję zarówno na liczebność ptaków dorosłych (w tym szczególnie perkozy, kaczki, chruściele, mewy, rybitwy), jak również wpływa na obniżenie sukcesu lęgowego tej grupy ptaków. W Anglii norka powodowała 50–86% strat w lęgach łyski oraz 46–79% strat w lęgach kokoszki, co jest tłumaczone niskim stopniem ukrycia przez nie lęgów (Ferreras & MacDonald 1999). Niestety obecnie brak jest danych dotyczących występowania norki amerykańskiej w rezerwacie „Świdwie”.

Najsilniejszy spadek liczebności odnotowano w przypadku łyski (ponad 50-krotny). Podobne spadki liczebności tego chruściela odnotowano w innych regionach kraju, m.in. w rezerwacie „Jezioro Łuknajno” (z 105–115 par w latach 1982–1987 do 3–6 w latach 1999–2002; Osojca 2005), w Narwiańskim Parku Narodowym (z 2000–2100 par w latach 1979–1981 do 19–20 w roku 2000; Nowakowski & Górski 2009) czy na jeziorze Oświn i jego okolicy (z 90–110 par w latach 1977–1983 do 5 w 1996 roku, a w 1999 nie odnotowano już żadnej pary; Sikora et al. 2005). W przypadku Jeziora Łuknajno oraz Oświn główną przyczyną

tego spadku są występujące tam licznie norki amerykańskie (Osojca 2005, Sikora et al. 2005).

Na liczebność bąka oraz wąsatki negatywny wpływ mogła mieć długa i ostra zima poprzedzająca badania. Jednym z czynników niekorzystnie wpływającym na liczebność bąka są właśnie ostre zimy (np. Dombrowski 2007). W latach 1990. najniższą liczebność tego gatunku w rezerwacie „Świdwie” odnotowano w roku 1997 (6 samców) poprzedzonym srogą zimą. Można przypuszczać, że stwierdzenie jedynie 7 samców w trakcie prowadzenia niniejszych badań związane było z ostrą i długotrwałą zimą 2009/2010. Również na liczebność wąsatki mogła wpłynąć wyjątkowo mroźna zima. Według Wilson i Peach (2006) po ostrych zimach lokalne populacje wąsatki mogą zmniejszyć liczebność nawet o 90%, ponadto w lokalnych populacjach notowane są znaczne fluktuacje w poszczególnych latach (Stępniewski 2011). We wcześniejszych latach jej liczebność szacowano na 100–200 par w roku 1994 oraz 50–60 w roku 1997, po srogiej zimie (Staszewski & Czeraszkiwicz 2000).

W roku 2010 nie stwierdzono lęgów czterech gatunków regularnie gnieźdzących się w latach 1990. – płaskonosy *Anas clypeata*, perkoza rdzawoszyjca *Podiceps grisegena*, sieweczki rzecznej *Charadrius dubius* oraz śmieszki *Chroicocephalus ridibundus*. Zanik lęgowej sieweczki rzecznej, jak i spadek liczebności czajki, związany jest z zarośnięciem błotnistych wysp w południowo-zachodniej części jeziora, na których w latach 1990. gnieździły się te gatunki. Perkoz rdzawoszyi w latach 1990. gnieździł się w liczbie 40–70 par (Staszewski & Czeraszkiwicz 2000), jeszcze w roku 2005 odnotowano 10 par, natomiast w roku 2007 już go nie stwierdzono (Ławicki et al. 2007b). Spadek liczebności śmieszki na jez. Świdwie zauważono już w latach 1990. (Staszewski & Czeraszkiwicz 2000), co autorzy przypisywali silnej presji drapieżników.

Pomimo tendencji spadkowych szeregu gatunków ptaków wodno-błotnych rezerwat „Świdwie” jest jedną z największych ostoi podróźniczka oraz zielonki na Pomorzu (Sikora et al. 2013). Na omawianym terenie gnieździ się obecnie 2–3% krajowej populacji zielonki ocenianej na 1200–1800 par (Sikora et al. 2007). W latach 1994–1998 w rezerwacie stwierdzano od 16 do 28 par podróźniczka (Staszewski & Czeraszkiwicz 2000), natomiast obecnie jest on dwukrotnie liczniejszy. W Polsce dominował trend spadkowy praktycznie na wszystkich stanowiskach tego gatunku (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Sikora et al. 2007). Jednak w ostatnich latach m. in. w okolicach Wrocławia (Orłowski et al. 2008), czy w dolinie Noteci (Wylegała et al. 2010, 2012), a także na innych stanowiskach na Pomorzu Zachodnim (dane własne) odnotowano wyraźny wzrost liczebności. Podobne kierunki zmian liczebności populacji podróźniczka obserwowano także w kilku krajach środkowej i zachodniej Europy (BirdLife International 2004).

Prace w roku 2010 wykonano w ramach projektu „Opracowanie i wdrożenie zasad monitoringu lęgowej i przelotnej awifauny w rez. Świdwie” dla Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Szczecinie. Autorzy dziękują pracownikom Ośrodka Dydaktycznego Muzealnego „Świdwie”: Krzysztofowi Adamczykowi, Dorocie Musielak oraz Kazimierzowi Olszanowskiemu za okazaną pomoc w trakcie prowadzonych prac. Dziękujemy również Recenzentowi za cenne uwagi i zaproponowanie trafnych poprawek oraz Adrianowi Ciechanowskiemu za udostępnienie zdjęcia zielonki.

Changes in numbers of breeding waterfowl of the Świdwie nature reserve between 1992–1998 and 2010

This article describes the changes in the number of breeding waterfowl in the Świdwie nature reserve near Szczecin (Western Pomerania, NW Poland) between 1992–1998 and 2010. During this period the numbers of 31 species were estimated; the numbers of 24 waterfowl species had changed (Table 1), while 17 species had declined, 11 of them strongly so. The most severe declines occurred in numbers of Coot *Fulica atra*, and most species of grebes and ducks. Five species that had bred in the 1990s did not do in 2010: Northern Shoveler *Anas clypeata*, Red-necked Grebe *Podiceps grisegena*, Black-necked Grebe *Podiceps nigricollis*, Little Ringed Plover *Charadrius dubius* and Black-headed Gull *Chroicocephalus ridibundus*. The numbers of only two species (Common Goldeneye *Bucephala clangula*, Bluethroat *Luscinia svecica*) increased. There were no changes in the numbers of seven species in this period. Despite the downward trend of many waterfowl, the Świdwie reserve is the most important breeding area for the Bluethroat (40–45 pairs) and Little Crake *Porzana parva* (30–35 pairs) in Pomerania.

Literatura

- BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. BirdLife Conservation Series 12. BirdLife International, Cambridge.
- Borowiec M., Stawarczyk T., Witkowski J. 1981. Próba uściślenia metod oceny liczebności ptaków wodnych. Not. Orn. 22: 47–61.
- Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (red.). 2009. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. GIOŚ, Warszawa.
- Dombrowski A. 2007. Bąk *Botaurus stellaris*. W: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań, ss: 112–113.
- Ferreras P., MacDonald D.W. 1999. The impact of American mink *Mustela vison* on water birds in the upper Thames. J. Appl. Ecol. 36: 701–708.
- Ławicki Ł., Marchowski D., Mrugowski W., Niedźwiecki S., Kaliciuk J., Śmietana P., Wysocki D. 2007a. Awifauna Międzyodrza w latach 1994–2006. Not. Orn. 48: 37–54.
- Ławicki Ł., Kajzer Z., Jasiński M. 2007b. Gniazdowanie perkoza rdzawoszyjnego *Podiceps grisegena* i zauszniaka *Podiceps nigricollis* na Pomorzu Zachodnim. Not. Orn. 48: 174–182.
- Noskiewicz J., Starobrzańska J., Wysocki R. 1988. Ptaki jeziora Świdwie i okolicy. Ochrona Przyrody 46: 217–258.
- Nowakowski J.J., Górski A. 2009. Awifauna lęgowa Narwiańskiego Parku Narodowego – stan i zmiany. Not. Orn. 50: 97–110.
- Orłowski G., Górka W., Sęk M. 2008. Środowisko i liczebności populacji lęgowej podróżniczka *Luscinia svecica* we Wrocławiu w latach 2004 i 2007. Not. Orn. 49: 13–20.
- Osojca G. 2005. Zmiany awifauny lęgowej Rezerwatu Biosfery „Jezioro Łuknajno” w latach 1982–2002. Not. Orn. 46: 77–88.
- Robien P. 1930. Brutstudien an pommerschen Vögeln. (Jahresbericht 1930...). Orn. Monatsber. 42: 171–172.

- Sikora A., Cenian Z., Półtorak W., Ryś A. 2005. Awifauna lęgowa okolic jeziora Oświn oraz jej zmiany w XX wieku. W: Gromadzki M., Wiśniewski R.J. (red.). Jezioro Oświn i okolice. Monografia przyrodniczo-kulturowa. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań, s. 183–214.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań.
- Sikora A., Ławicki Ł., Kajzer Z., Antczak J., Kotlarz B. 2013. Rzadkie ptaki lęgowe na Pomorzu w latach 2000–2012. Ptaki Pomorza 4: 5–81.
- Staszewski A., Czeraszewicz R. 2000. Awifauna lęgowa rezerwatu „Świdwie” i okolic w latach 1990–1998. Not. Om. 41: 115–138.
- Stępniewski J. 2011. Liczebność, rozmieszczenie i siedlisko lęgowe wąsatki *Panurus biarmicus* na Jeziorze Łoniewskim w Wielkopolsce w latach 1986–2011. Ornis Pol. 52: 247–254.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Wilson J., Peach W. 2006. Impact of an exceptional winter flooded on the population dynamics of bearded tits (*Panurus biarmicus*). Animal Conservation 9: 463–473.
- Wylegała P., Batycki A., Rudzionek B., Drab K., Blank M., Blank T., Barteczka J., Bagiński W., Konopka A. 2010. Awifauna Doliny Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego – stan aktualny oraz zmiany liczebności. Ornis Pol. 51: 43–55.
- Wylegała P., Batycki A., Kasprzak A. 2012. Awifauna Doliny Dolnej Noteci – stan aktualny oraz zmiany liczebności. Ornis Pol. 53: 39–49.

Michał Jasiński, Artur Staszewski

Zachodniopomorskie Towarzystwo Przyrodnicze
Wąska 13, 71-412 Szczecin
mgr.czolgu@gmail.com; eksplorator8@wp.pl